

Izlet u Liburniju

Prijepis Krležina rukopisa „Izlet u Liburniju“ (NSK),* izbor fragmenata

O staleškim bazama. O besmislu tih baza. Šta je radio fašizam? Pazio je na ulične znakove, promicao je turizam, gradio ceste za firmu Fiat, uređivao je barove (...) U punome sjaju sunca, u clairobscureu jednog magazina lošinjskoga: limene, metalne, tamnoocalne palamide. Tu govedinu, te torpede Neptuneve, voze na Rijeku i opet ih krepane trabakulima vraćaju na Lošinj. Istra vino kupuje vino te ga miješa u tankove, a Lošinj je bez vina. Lošinjsko vino pije Poreč. Iz Samobora štapovi, a iz Gradiške kefe putuju u oba smjera. Slavonska hrastovina na Lošinj u manufakturu kao prvorazredan ekvivalenat za devize. Zašto? Jer tu stanuje desetak brodograditeljskih majstora od pamtivijeka. Zbog ovog anahronizma gubi se 60% hrastovine plus transport, itd. Jedu na tlu, zahodi, stiže roba poslije beogradskog razgovora raznim tržnicama na temelju referata o situaciji na Rijeci, na Veliki Petak.¹

*

Na brodogradilištu lošinjskom manufaktura iz Elizabetinog vremena ili kako su se gradili brodovi u vrijeme prve akumulacije kapitala. Na ovaj metod rada ne bi se mogla primijeniti ni manchesterska formula. Košutov govor o Jadranu. Patos Petofija kada govori o Višegradu (...)

Porinuće Sent Ištvana na Rijeci 1914. Horthy. Svi su kiseli i melankolični. Tuže se na fažol i palentu, i svi brontulanti pokazuju znakove abulije. Prilično dosadni vicevi o tome. O našoj nazoviinteligenciji potpuno zbrkanj, koja je kao stari sanduk s cilindrima i diplomama F.J.I. bačena u XXII. stoljeće na nepoznatu obalu bez ikakvog komfora i tu jede palentu bez perspektive.

Ova rebra brodova na lošinjskom brodogradilištu iz Filipovog su vremena. Filip tjera Vesala u vjerski očaj prisilne konverzije i on nestaje u jednom brodolomu pred Svetom zemljom. Suvremenici smatrali su ga ludakom. Od Galona do Darwina ova najjednostavnija misao bila je na dlanu. Benediktinska anatomia porci.

Lošinjska sredstva brodogradilišne manufakture u pjatiljetci danas jedan od dijalektičkih anahronizama, koji se upotrebljavaju dolasku vremena usprkos. Trabakuli kao motiv naše beletristike i stalan motiv prodora u sredovječnu grobnicu. T. u Jajcu, u bogumilskim grobnicama, u Vranduku i na Jadranu. Lošinj Veliki s pijanim Serafinom. Ta stara morska kornjača tako je slavenski pijana kao onaj nosač u Rigi godine 1925. Tek što nije razbio motor pod malološinjskim mostom. Rekao je njima general Filipović, koji je bio duša od čovjeka: ne prisižete vi, braćo moja draga, ni Franji, ni Josipu, ni Rudolfu, ni Elizabeti, nego na svoju dušu! On je to onda učinio Benitu i ostao mu vjeran, a da uopće nije toga svjestan, kakvom je đavlu prodao svoju dušu.

Jedna lošinjska sartorella propisno prebačena crnim čipkastim, španskim velom kleči pred ispovjedaonicom, zavješrenom crvenim brokatom i ispovijeda svoje grijehe: san mu rekla, a ja san sad tvoja, freudevski psihoanalitički profiteur i majstor ljudskih duša od Hipokrata do danas u mraku ispovjedaonice sjedi kao nevidljiva sova i ima kukmu i vari ljudske duše, a za to prima pare.²

* Rukopisna ostavština Miroslava Krleže (signatura R7970, A389).

¹ Krleža, *Izlet u Liburniju* [neobjavljeni rukopis], str. 2–3.

² Ibid. 5–7.

*

Poema s Vivarinijem. Madame Dekleva i pobožni drogerist koji prigiba koljena pred svetotajstvom, u polumraku jedne male sobe pokraj sakristije, u koju dopire odsjaj nebeskog požara s tamnozelenim klorofilom borova; ovaj Virarini zaista pjeva u sjaju svoga terpentina i ulja. Stara daska preživjela je vjekove.

Zlatno sunce u boriku nad razorenom villom. Počinju pompejanski motivi. Velebitska panorama tako je veličanstveno tiha u svome goblenskom pijanisimu kao da se na tom, od Jadovna prokletom, Velebitu nikada ništa nije dogodilo.

Kako bregovi postaju antipatični. Istra iz turističkog prospekta po kolodvorima, kao reklama za promet stranaca. Velebitska perspektiva iz Istre. U daljini, u sasvim blijedom pastelnom obrisu Rab. Rab godine 1923. Gdje su Dominis, Arinuška de Cocque i grofica Zdenka Oreškovićeve i mali brat trećoredac Ivan Putnik, koji je imao raspelo na svom noćnom stoliću. I Ljubo je slikajući Golgotu tvrdio s Maržikom da je konvertit 1916. – 1917. To je bila Przybyzowski literatura u dječaćkim glavama. Ludo vrijeme zelenih rakija. August 1939. kod karmelićanka na Rabu. Luda djeвица u 93. godini ima bambina i čuva ga kao dijete. Jedna mala duvna, naša rasna seljačka ljepotica sa 32 zuba putuje u Šibenik. Čuo se meket koza. I večeras mekeću koze. Pjesma nad razorenom villom među alejama. Halucinantan motiv. Jedan kamenčić: lubanja s fašističkom kacigom: gloriosi cadutti. Po svoj prilici jedan erbivendolo iz Napulja, iz „Corriere della sera“. Sic transit gloria erbivendoli.

Natpis u Lošinjskoj katedrali: razmišljajte o mrtvima. Šetnja u samoći i gledanje 25 godina unatrag: moj engleski puzzle s trabakulima. Bijenička 7. Vratnik. Lađa Starčević. Otočac. Vuksanova trafika. Miris hljeba, foringe, konji, sijeno, jutarnja rakija, smaragd Plitvica, slano senjsko more i prva impresija krša. Jutro u Mlecima. Vlažna paluba u svibanjskoj noći na Danielu Ernő 1914. Noć oko Fužina. Narcisi negdje oko Delnica. Lovorika na Lidu. Plač na plaži: osjećaj samoće i čežnja za samotnom kućom alpinskom, zavejanom snijegom na Agfa ploči za reklamu. Bicikli zmijski kao zmije pužu. (...)

Pompejanska tišina u borovima. Puls vremena je motor. Motorizacija prodire sa sviju strana u Pompeje. Sipljivo dahtanje strojeva. Nad Rabom bliješti jedan galeb kao ogledalo na suncu. Optički signal na veliki razmak. Hladan zvuk i dah burina u iglicama borova hladi vrele usne. Koža osjeća da ljeto nije stiglo. Nema cikada. Akacije u cvatu. Glas slavuja i vrana. Svježi klorofil pod maslinama. Opanci tiho po pijesku. Otisak ptičje noge.³

*

O regionalistima. Kampanilizam kod nas. Ima ih bezbrojno mnogo i svi su zaljubljeni u svoje ideale: u Kvarner koji je ljepši od napuljskog zaljeva, u Labinštinu, u Mošćenice, u Vrbu, u Dubrovnik, u Kragujevac, u Metohiju, u Debar, u Novi Sad. Kad kažu: Mežaklja iliti pak Rjavina, oni misle da su Triglav lično. Jedni vole Maksimir, drugi Topčider. O jednom razgovoru kod Kolovrata u Ljubljani godine 1919. O Prešernu: „Kak si mogel...? Sve se može svesti na naš domaći koeficijent: palanka i palančani, tarabe i opanci. Stil u gaćama i u opancima. Netko kaže: vi ste Panonac, i vlada se kao da je on sam lično otkrio i stvorio čitavo Sredozemlje i tu nesretnu mediteransku civilizaciju, o kojoj nema ni pojma, dakako, a govori prezrivo o Panoncima kao da mu je sv. Jere antenat, a čovjek Maksimira i palaćinke smatra ga rasicom. Iz beogradske perspektive svi su oni prečani, a to je pojam smrdljiviji od stjenice. U Lošinju vrijeme idealno stoji i polagano se brije u brijačnicama. „Otišao gazda po poslu u Veliki Lošinj i ne će ga biti do ručka.“ Od 15 brijača od Opatije do Lošinja ni jedan nije naučio hrvatski, a tu briju već više od 40 godina.⁴

*

29. IV. Cikade na Lošinju. Maestral raste kao onaj na Jadranu kada sam pisao Simfonije i Pana 1916. Kastav, Nazor. Više od pola milijuna čovječanstva živi danas

³ Ibid. 7–9.

⁴ Ibid. 9–10.

izvan kontrole građanske klase (...). Od Pakistana do Lošinja brste koze ruševine građanskih vila i tvrđava. Monte Capriccino i Capitel, Partenon i Barutana. Ostaci građanskog svijeta za austrijsku i talijansku elitu: stepenice, tenis, terase, izgledi, dividende, kovano gvožđe, aroma pinijska, borova, jelovine, češera, kadulje, sljeza, ružmarina, soli, ribe, vjetra i vrane. Vrane u Solunu 1913. Oduvijek sam volio otpočetak svoje svijesti vodoravnu crtu maestrata boje kobalt, a iza te crte sedefno plavo pastelno nebo. Zapadnjak na podnevnom moru, a iza te kobalt-crte Evropa u dječaćkom mozgu: liberalna, lijeva, verhaerenska. Iskri se more, podne je, nedjelja, lirika slobodne Evrope.

Pešta. Beč. Kavane 1911. Negdje slika Michelangelo, na skelama u svitanju, u polumraku Sikstine, u mraku zlatnih vjekova, same romantične predodžbe u mozgu djeteta o Evropi, koja se sprema na Tridesetogodišnji rat. Deussen 1914. Platon. Atentat u Sarajevu. Spušta se crna zavjesa nad austrijskim carstvom. Prilaz, 13. lipanj, grive modrih talasa, Helada i helenske mjesečine. A danas sve je to prazno. Sve to promatramo mi danas s druge obale tzv. stvarnosti, šumi more, a ostao je strefleur u međunarodnim omjerima: strategija, mine, SS, nadgrobni spomenici žrtvama, piramida u parku, Oicale [sic], na Lošinju 27 mrtvih, umorstva i kriminal te iste Evrope, o kojoj smo mi na početku sanjali da je Evropa Baudelairea i Rimbauda. Pjeva netko u poluglasu ide Tito preko Romanije, a poslije se prati tihim zviždukanjem. Dolce far niente straže. Podnevna samoća na ostrvu. Šumi more. La SAN MARCO espresso macchina za kafu, grotesknim verzalom na provi od nikelja, lav, Evangelista Meus, jako ljut, imperijalno stilizovan, utilitaristički, funkcionalno, sav u metalu s fašističkom svojom šapom na knjizi gospodnjoj, bdije danas nad cijenama po malim jadranskim kafanama, to je sve što je ostalo d'oltre mare. „Cijene za prodajd“, netko je ispravio posljednje slovo „d“ u veliko verzalno E crvenom tintom.

Crna kava – caffè nero puro 9,
Rakija – grappa 5,
Caffè late – 11,
Likeri – liquore 8,
Sladoled mali – gelato piccolo 8.

Plosnat nosić koji se na staklo prilijepio i gleda u sladoledarnu. U jednom stakalcu odraz baroknog djeteta. Vosak pastelno žučkasto ružičast. Voštana beba. Putti uopće na arhitekturi građanskog prosperiteta. Predvorja i trijemovi krvnički nose anđele i malu Rubensovu djecu modeliranu glupo i neznalački. Kič građanskog prosperiteta. Razorene skaline, aloji. Para u makini. Slatka talijanština kao šira: škaf, kefa, sić, vedrica, kablčić, noćni lonci u moru, u biljurnom smaragdnom staklenom moru, djeluje patetično kao sve mrtve stvari. Miče se sjena, hitra vlažna sjena jednog pišmoljica. Dramatski povratak preko minskog polja.⁵

*

5. maja. Pula. Egli fu. Monte maggiore, Vranja, Pazin, Pula, Medulin, Fojva [sic] u Pazinu. Brioni, austrijske utvrde. Zbadanj. Jutro u hotelu Miramare, cvili jedna lastavica. Mašklin se čuje kako odjekuje metalno o kamen. Zvuk čelika, grmljavina strojeva i mlinova iz fabrike cementa, gdje se peče bauxit i drobi sve u prašinu termitski sivo dimi kao pekarske pantalone. Zveket potkova na asfaltu i orme i lupa koraka onih jutarnjih gostiju koji su uranili za prvi vabor. Zviždukanje kesa i jednog prolaznika. Daleka jednolična graja strojeva nalik je na šum mora. Sve je genre-slika: jutro u Puli. Drndaju kola, vedrina, ljetno jutro poslije široka, burin prelijeva se preko bijele jugovine. Parobrod „Rab“ grmi svojim sidrom i bijel je kao kredom namazan u tihoj lepezi pastelno i plavetnila nestaje u oblaku dima, doista gustog i smolavo neprozirnog. „Makarska“ zvoni: ide za Rijeku. Miris joda i impresija blatnog mora jutros u rasvjeti sunčanoj, tako da ariši i alge i daleke carske utvrde stoje u širokom pejzažu slobodno i blistavo. Čisto. Topla noćna kiša oprala je sve. Trabakuli u luci njišu se jednolično. Pula poslije hiljadu godina: pastiri čekali su da uđu u grad gosp. Sergija hiljadu godina. Sve su utvrde staromodne i glupe kao što je bila staromodna i glupa Conradova

⁵ Ibid. 10–12.

strategija. Kornjače na tjemenu, ideali portarturski, pečujski, ali zapravo vidljivi kao vaubanske igračke. O bojama uopće: mišji sivo, reineclaude, breskve, kreda, crni lipov ugljen za crtanje, spram pastelno zeleno izbljedjelog satena na bidermajerskim vratima.

Arena u jutarnjoj rasvjeti: tri vremena sinkrono prisutna.

1. Amfiteatar,
2. Romanska crkva s anđelom na tornju što će roditi san o Meštroviću ove noći
3. Grmljavina motorizovanog Ikara, koji se baca po oblacima kao dupin. Jedna mačka bosa tiho se kreće po gledalištu po sjedalima. Ona je izvan prastara i vremena. Ona je egipatski vječna. Po devet loggia i pa 9 lukova punih nebeskog plavetnila boje stare lule od slonove kosti, pa opet devet.

Pod starom austrijskom utvrdom antički teatar sa scenom u dvorištu muzeja. To bi bezuslovno trebalo restaurirati i onaj dio vaubanskog ravelina ukloniti.

Slavoluk Sergijev s natpisom: SALVIA POSTUMA SERGI DE SUA PECUNIA.⁶

*

O fašističkog arhitekturi: fašizam je bio uredan kao Feldmarschall von Radetzky u Lombardiji. Svi mostevi, putokazi, ceste, sve čizme, zastavice, oluci, stražarnice, rešetke, zatvori, sva stratišta, barjačiči, pneumatski, sve je to bile crne-žute bidermajerski i bijelo-crno fašistički. Cestoredarstveni red!

Infantilan momenat kao kod von Löhre komande corpora 1945., zastavice, rešetke, stražarne, žljebovi, čizme, žice, putokazi, upute.

„Česta.“ Ne „česta“, nego češta! Da, odgovara čovjek rođen u Buzetu, razumijem: češta! Te ide na onu: nek še cuje maca žvek /to su metateze/. Zgrade s mramornim fasadama i mnogo kovanog gvožđa i mnogo slabe skulpture, autostrade za Fiat, jer automobilske industrije ne može biti bez dobrih autostrada. Noć na Foru pod Augustovim hramom. Kranjčević: Noć na foru. Opljačkana ulica Sergi, gdje nije ostala ni jedna jedina čitava građanska trgovačka privatna radnja. Stupaju naši dječaci i pjevaju. Jelačićevi našijenci pjevali su isto tako u Puli. Zašto nemamo i zašto nismo imali vojničkih pjesama? O polaganom radanju svijesti političke. Period austrijske okupacije Srbije do Kosova i do Metohije od 1690 do 1712, do 1780, 1790 nije nitko obradio. Pula je danas hrvatski grad i to ne samo po grbovima u nagodbenjačkom smislu nego i po govoru mase. Mornari, oficiri, milicija u gumenih šinjelima, prometnici, djevojke, gužva omladine, vitalitet uopće. Mase. Tosca u Puli. Teatar kao u Španiji. Second-empire teatar negdje i evropska opera pod ovim tako kompromitovanim šahovskim grbom. Zlatne žbice presvučene crvenim suknom podsjećaju na orkestrione. Strop je idealno loše riješen. Vidi župan i svi naši arhitekti koji nemaju pojma o stilu. Mislim o Vivarinju i o istarskim crkvama, o majstoru Vincenciju iz Kastva, Sv. Mariji na Škrnjama, koje nikada nije sam vidio, a hladan talas burina prija mi kao sladoled od pomisli sasvim dječakačke, da ću konačno vidjeti Beram i 28 bijelih konja. Opis treme pun nemira i nostalgije. Problem stvarnosti i fantazije. Kako zamišljam nepoznate slike i kako one doista izgledaju. Stojim na prozoru, promatram zvijezde i slušam ljude, koji se vraćaju na Brione motorom, poslije Tosce. To je grupa Zagrepčana: „No, kaj hoćeš? Tri mrtva i kaj ti to još ni dost?“ Čuje se mnogo slovenački.⁷

*

O volovima na pazinskom sajmu. Liburnija miriše po Panoniji, po Indiji, po Aziji. Ovo sveto govredo sivo i crno, s božanskim nijemim očima živi nedaleko Flacijeve Labinštine, na koju su mnogi lokalnopatriotski ponosni, kao Mate Balota. Svijet tih, uredan, odojci u kištrama, jaganjci, vonj brabonjaka pod starim kestenovima koji cvjetaju u boji uvelih kamelija.

Govredo je indijsko-slavensko i taj svijet čipkastih košulja i staklenih gumba i ogromnih nabreklih ručerda i žene koje s dva prsta čine od ustiju šljivu, to je svijet

⁶ Ibid. 13–15.

⁷ Ibid. 16–18.

Šćitarijeva. Stipina slika u izlogu jedne trgovine potpuno blijeda kao slika iz jednog mrkog političkog sna.

(...)

Veliki pogled s Učke na oba kraja od Kvarnera i na istarsku stranu. Bukova šuma na Učkoj. Čepičko jezero i bogate vode. Žubor proljeća: Cvjetaju akacije i paome, talasa se žito. Klorofila u svim nijansama toliko na obali morskoj nijesam nikada vidio. Poplava zelenila kakve nije bilo, a cikada još nema. Opis Opatije i njenih vlažnih vrhova, bujne dekorativne flore i onih villa jednoga carstva, kojega više nema.

Čitav jedan Olimp preselio se na krovove, na balkone, i na timpane ovih carskih kuća. Politička scena je prazna. S terasa nestalo je glumaca i samo još kipovi stoje u vlažnim vrtovima. Taj motiv bivšeg c. i kr. gospodstva ponavlja se i u Puli. Brzo nestaju slave: Sic transit: brončana, monumentalna fašistička pobjeda u ribarnici u Kopru 1946. u maju oborena. Teran. Ajdovščina. Senožeče. Portorož. Spomenik Tartinija u Tiranu. Tu nedaleko rođen je Carpaccio. Jug u slovenskoj beletristici i motiv kestenova na jugu. Bevk, Cankar, Župančič: „Votel je kras ...“

Uzeti: Kurelac: Fluminensia. Supilo: „Riječki list“ kao blatne partiture oko Friedjunga. Sve iz peštanske perspektive oko Wekerlea i Tisze.

Sirotica Istra iz rodoljubive perspektive do Laginje kao bana 1918.

Ćirilometodske žigice, emigracija, Thode: Krste Frankopana prsten i Nehajeva glupi plagijat: Vuci.

(...)

Spuštanje „Zagreba“: o bojama i o slikarima. Veli: nema motiva i što kaže Leone: nema slikara...

Tišina u kojoj se dlanovi znoje od opasne igre. Glas u poluglas: Jedna jedina brukvica može sve pokvariti. Impozantna ploča kadmijum-čelika stoji. Kadmijum nije više vezan, razriješen je svake veze i u ovome trenutku sve mehaničke snage mogu da djeluju, prsnula je šampanjska boca, ali još jedan trenutak, a kadmijum još uvijek stoji. Iza duge stanke polagano počeo se kretati. U tome trenutku preletio je jedan galeb i njegova sjena pala je na veliku ploču kadijuma. Mislim o Kraljevici 1920. Motiv Golgote. Jedan čovjek u tamnomodrom dresu podmazuje „Zagreb“ sivom uljenom bojom kao brico, koji hoće da ga izbrije prije odlaska na daleki put. „Zagreb“ putuje, a kada će ga netko opet tako mazati po dnu, tko to zna. Posljednji artistski potez kistom.

„Siamo pronti, ragazzi“, viče kapelmaestro i vrze se nervozno među ljudima, dodiruje ih po ramenu, razmiče ih gestom bivšeg isluženog podoficira, da bi mogao da dade znak bandi, a smatra sebe centrom slave.

„Jeta budjet pasljednji i rješieljni boj“, tih patos ove pjesme sjeća me na spomen-slavu Narimanova u Moskvi 1925. kada je crvenokosa Raskoljnikova u polumraku ironično nešto šaputala s Rakovskim. Orkestar je patetične svirao: „Vi žrtveju pali...“ Uznemirili se stjegovu na jutarnjem suncu, lađa je zapljusnula morem.

Ručak na Partizanki. Nitko nije nazdravio kumi, koja je prva kuma u tome smislu, po čemu se i opet vidi, kako smo otputovali i kamo. Ona je bila u tihoj tremi, crnomanjast levantinski tip i vezala je sve ju tamnu kosu bijelom vrpcom kao da ide na krizmu./Sanctissima Cresima/.

Tito je radio na brodogradilištu u Kraljevici, Vicko je bio obalski radnik, Že [sic] kao bivši mornar zastupa savez pomoraca, ovaj manuelac-dječak ravna tvornicom, a onaj drugi je šef svih sjevernih brodogradilišta. Dvije crte svijesti isprepliću se sinhrono. Od deklasirane i propite protuhe Serafina, koji kuka za F. J. I. i Mussolinijem kao oazama „dolce far niente“ do psihologije majora Domaćeg.⁸

*

U svetom Vincenciju, u crkvi, jedan grand-seigneur s čipkastim okovratnikom a la El Greco u tamjanu, duhom odsutno promatra ljude s one strane groba, a iza kulisa male crkve kao teatra, na pozornici, lijevo, crn dva lijesa s patetičnim natpisom bijelom bojom: „Ego sum vita“, kao rekvizit šamana kod Samojedaa: plaše ljude smrću i stranim

⁸ Ibid. 18–22.

nerazgovijetnim riječima. Sam fakat da je bog govorio u načelu kod svih rasa i naroda na stranim jezicima prenio se i na postupak s psima: i psima se kod nas govori njemački a u Zapadnoj Evropi engleski. Postao sam ne znam zašto u posljednje vrijeme alergičan spram te zakrinkane i maskirane glupe čeljadi koja se kreće nezgrapne kao kukmast golub.

Vidi sve tekstove 1942. o tim ugojenim gaćešama u reverendama, koji vežu gaće svitnjacima i ne posvećuju tjelesnoj njezi nikakve pažnje, jer je tijelo đavolska stvar. Kupanje je nestalo u XIV. stoljeću.

Kreature iz kruga madame Carnelutti-Colmar, od Bleda do Opatije. Svi ti barovi i skupocjeni riblji restorani još uvijek vrve tom gospoštijom. Pitanje novca po tim hotelima. Dosađuju se, puše, pišu razglednice, čekaju na dolazak voza i žive od staroga zlata. Perzijski sagovi po izlozima. Promatram kišu, toplu majsku kišu na medlunskim [sic] poljima, pijem refosco u jednoj mračnoj čadavoj krčmi, pljušti prava topla majska kiša i cvrkuću lastavice i sam davo neka zna, zašto ja razmišljam o krugu Carnelutti-Colmar.⁹

*

San od 5. – 6. maja: u crkvi pazinskoj, među onim freskama pastelno cinquecenteskimi navodno padovanskim, između rebara gotskih na apsidi sjedi jedan bog, a iza boga lebde dvije lopte: očito sunce i mjesec. Jedna od tih lopti pala je u mome snu. Sjedim pod tendom šatora sajamskog, a jedna lopta pala je na krov od moga šatora, a onda se skotrljala niz platno. Ja sam znao da to nije lopta nego planeta. Bila je probodena crnom strelicom. Uzeo sam tu loptu – planetu, da je ponese u paviljon umjetnički u Zagrebu, gdje sjede kuga i kolera, zadovoljan u istome trenutku što imam u džepu zelene biljete za prijem u paviljon. Em izlazi mi ususret, raskopčane bluze intenzivne bijele svilene košulje, i grli me, a ja mu se tužim da imam na najmanje 18 kg previše.

O problemu moralnih poniženja na Jadranu.

Bilo je jugo, bilo je vlažno. Kosa onog čovjeka bila je gusta, kovrčava, natopljena briljantinom. Imao je bijele platnene tenis-cipele, bio je nervozan, već je ušao nervozan u briačnicu, bio je smeten, duhom odsutan, pušio je mnoge, lajao je kao bujica u poplavi riječi: da su sedmorica naših ubajbočeni jutros, da se ne zna zašto su ih apsili, da se apsi i dalje, da se krade roba na lađama, a ovi naši da nisu uapšeni zbog krađe, i to je sve govorio, kao da govori svojim i oni da su njegovi, a bilo ih je mnogo, čitali su pasivno. Govorio je dalje mnoge i brzo, da je vidio razne narode, ali da krađu parkete iz brodskog tovara, to mogu samo questi maledetti ladroni Russi, i t.d., i t.d. Bilo je u toj briačnici polumračno i gangsterski neugodno, a sva ona njegova družba prignula je glave i mučke mu odobravala zapravo bespomoćno, a čuo se tu i tamo glas, da je sve to zapravo jedan takav sistem, i onaj ton o tome „da je to sve zapravo sistem“, taj ton bio je i nervozan i glup i razdražen, a istodobno i nemoćan. To je nemoć ovoga mentaliteta, koji bi se mogao krstiti porte france mentalitet.

Od nagodbe 1868, od Marije Terezije do Rapalla i do Bastianinija, oni su bili mađarski gouvernement, Šangaj i švercerski centar svile, galanterijske robe, kože, čokolade i riže. To je d'Annunzije Lav dao njima, tim portefrankistima, tim levantincima mesticima, data da ne budu ovce, da ne bleje, da lavuju, a oni su ipak blejali, a danas to blago diže glave i opet drsko hoće da bude lav: Italiani della Istria e di Fiume, alzate i capi, andate sulla strada e gridate: Italia, Italia, i t.d. Minutu prije toga pitao sam u tome leglu usred Opatije za Cara Emina, koji tame stanuje više od 50 godina i nitko od njih nije imao pojma da Car živi u Opatiji i da je uopće živ, a onda se sjetio gazda: Ma si, è un poeta famoso, ma è morto qualche anni anni fa. Sjedim u tome dimu, pada kiša, predvečerje je prvoga maja i mislim: od onoga nazovibiskupa krčkog, koga su u Rimu obrijali još u IX. stoljeću, taj inferiority kompleks jednako je intenzivan. On se od vremena na vrijeme dramatski prelije krvlju stida, a onda opet traje kao galiotska pjesma. Ovi gonfalonieri, t.j. ovi robovi i koloni gonfaloniera, koji su se zgražali, kad je narod pjevao papi Aleksandru III. slavenski, ovi renegati, zapravo karikatura je

⁹ Ibid. 23–24.

mađarske konjunktore, danas su jedini verbalni nosioci tih davno već nestalih slika, kada je kapetan Gofa tu zapovijedao tim jezikom, koji „pro nobis“ za nas znači živjeti kao rob i barbarin a biti trajno civilizovan u ime kamatnjaka za venecijanske ili bečke džepove. Mislim o lađi „Starčević“ u Senju 1910., to je bio nacionalizam u nastajanju. Početak štimunga kao Čerina, August Cesarec 1912, Jukić. U Trstu 1913. Lovrana 1916. „Grand Hotel Lovrana“. Generalissimus Borojević. Što je ona barunica, Borojevićeva metresa, mogla misliti o nama? To je bilo vrijeme Brusilovljeve ofenzive, a neki Slovenci tiho su gundali. Mladoženja, oberleutnant zadarske regimente, suprug nepute zadarskoga biskupa, s kojom je bio na bračnom putovanju, pao je 2 dana kasnije. I Branko Knežević umirao je od tuberkuloze na Rijeci. Malle Vasco pao je kao Fijumanac za slavu mađarske zastave. Mislim na Kraljevicu 1920. godine aprila. Onda je d'Annunzio ludovao na Rijeci, a u Kraljevici u gradu bila je komanda Demarkacije. Dramatska vožnja na Plase. Govor o Lenjinu u Hreljinu. Masa pod balkonom u Crikvenici. Nazor u dječjem domu, gdje je sve vonjalo po mokraći dječjih strunjača. 1938. depresija na Rijeci. 1948. u brijačnici u Opatiji. Ovaj isti motiv traje isto tako drsko levantinski. To je govor Bastarda o ladronima, kako su se izražavali o nama u Mlecima još u X. stoljeću, kada je 997. Petar II. Orseole zauzeo Sušac, Sansego, na Spasovdan, do dana sv. Martina 11. XI. 1202. kada je Enrico Dandolo zauzeo Zadar na putu za Carigrad, a Zadar je tada već u XIII. stoljeću bio za tri metra viši od antičkog temelja, a taj niveau narastao je od Enrica Dandola do Bastianinija za daljnja tri metra, i danas, kada je Zadar isto tako u ruševinama kao i Kantrida, danas se ovdje misli o nama, kao što se mislilo za Bonaparta i kao što su mislile crne košulje od 1941. do 1944.¹⁰

*

Pjesme u Puli, novine, kravate, značke, barjaci, tempo uopće, sve je to talas novog elementa, koji se u ovim stranama javlja kao negacija svih historijskih negacija do danas. Nadiru proljetne vode u kataklizmi 41/44, puši se fabrika cementa u boji maltera na ruševinama od bombardmana, jutro je, „Makarska“ i „Rab“ dižu sidra, polagano se rasplinjuje u mojoj glavi dim opatijske depresije iz brijačnice, i mislim o tome, kako Rismondo u svojoj drami „Dietro la maschera“ nije dodirnuo ni jedan od tih problema ni za milimetar dublje no što libela dodiruje površinu močvare. Polagano raste jutarnji tempo. Tepa starkelja „Gjio, more“, Slavjanin vrlo nježno svome tovaru i gladi ga staračkom rukom po dlakavoj lubanji. „Fide, natrag“, više jedna djevojčica svome psu, koji se prepao praznih dječjih kolica, a jedan stari mornar u svijetlozelenoj bluzi ispranoj slanom vodom vrlo ozbiljno stoji na kljunu svoje lađe, drži u ruci osti i nakanio je da bije sipu pod svaku cijenu, a puši mu se iz lule. Nad stratusima vedrog neba bariton pile Leitninga, sirene, povorka arsenalaca i Herrenvolka njemačkih zarobljenika među njima dva tipična kratkovidna štrebera, a u plavoj daljini proljetnoga jutra vodnjanski kampanil i zvonici kao na Giudechi. To su već lagune, austrijski forovi na suncu, crne piramide ugljena raškog na bijelim pločama bračkog kamena, zelena vrata u luku, kovano gvožđe empirea, svijetle drap boje sa zelenkastim preljevom reineclaude, barka, beige, bijela kava, jedan biciklist bez noge, orgulje propelera, sirene, jedan pneumatik klizi po mokrom kamenu, glasovi u radničkim dresovima, svi nose pakete i kante, zvrndanje bušilica, jedna vedetta krcata mornarima plovi na Brione s 18 milja, galebovi, lastavice i čempresi. Prolaze 2 kamiona krcata bijelim vrećama pšeničnoga brašna. Tovari vuku se. Miču se taljige vodoravno kao saonice. Tovari su melankolično prignuli glave.

Via Sergia. Trattoria milanese /groteskni verzal, svijetloružičaste boje/. Orologeria Hollesch /prazno, zabijeno daskama/. F. Bonmarco /sve izlijepljeno pompejanskim parolama: birajmo, budimo, zbrojevi kredom od dječjih igara, sve isprane kišom/. Vicolo Madonnina /oleandri i lovorika i srdele na ulju/. O. Coverlizza /rola razbijen, kao poslije požara ili provale/. U jednom izlogu knjižare u kući koje više nema, ali je izlog ostao, karta egipatskog bojišta, izbljedjela suncem, pod staklom, s pozicijama oko El Alameina i velika karta Tripolitanijske s patetičnim rimskim parolama. U izlogu

¹⁰ Ibid. 24–28.

još tri knjige: *Volo ai Farfalla*. S. Albertoni-Tagliavini. Goethe: Tasso. Zatim *Via Sergia 5.*, glava nad portalom Morlaka ili mletačkoga granda. Portal je pod vlažnom stijenom balkona i ta brkata hajdučka ličnost sjeća nas na šibenske glave. Fonda, gioielliere, argintiere, incisore, sve u ruševinama, slova se jedva razabiru, a nad kamenom masom razorenog bloka kuda avion u zraku svira kao gitara i kroz prozor jedne kuće vidi se modra horizontala ranog jutarnjeg maestrala, a preko pozornice miče se slijeva na desno destroyer sive boje, miču se bove na vjetru, vjetar diže dim od cigle rosso veneziano, sve pjeva. Sterie, Lanerie Basso, carsko i kraljevsko prezime Bonyhadi, sve miriše po Austriji. 16. Sergija pompejanski motiv: Salone Cortilo: lukovi jednog restorana bez krova, prazno. Siemens radio, starica na balkonu zalijeva klivije u cvatu. Mnogo pelargonija intenzivno crvenih, zeleno svježih, na jutarnjem suncu. U jednom dućanu pod je prekriven mahovinom i tu kaplje voda sa stijena kao u stilu. Hladno je u tom dućanu kao u grobu. Prozori s dvorišne strane zabijeni su daskama, a jednom daskom miče vjetar tako, da se svjetlost gasi i pali. Daska se miče kao mrtav predmet, to je daščica firme Zenit iz Ferrare.

Refleks klorofila, memla, plijesan, vlaga, glas žene u sjevernome dvorištu pod tvrđavom. Tvrđave kao takve, topovi i gvožđe, lanci, ratovi i strah. Farmacija i drogerija, ulaz isprepleten bodljikavom žicom da ne bi netko ušao. Vendita di frutta /erbivendoli kao nevine žrtve ovoga pokolja. Napuljski motivi iz 1943./ U jednom staklenom ormariću na stijeni zaboravljena fotografija jedne lijepe djevojke, neobično hladna pogleda. Glas žene: sto 100 dinara kila brašna. Glas gospodnji s kamene ploče: *Portae inferi non praevalent adversus meum*, pendent ljubljanskom natpisu na Škofiji, koji je tamo dao nacrtati biskup Rožman za svoje zidne novine: „Me mi in me ne bo zmagala“ /Rožman je u Belgiji/. Poljoprivredni kalendar u četverbojnom tisku, usred jednog izloga punog srećaka državne klasne lutrije i mjenica, uz ulica Kristofora Kolomba. Tu radi jedna slastičarnica: torte, cvijeće, imendani, malina, sladoled, život teče dalje, život radi kao školjke na potonulim brodovima, kao sipe, kao bilje, život se formira na svemu: nad seobama, na ruševinama, nad brodolomima, nad razorenim gradovima. Pellicceria, galanteristi su otišli, jer ih je klasa pozvala, a jedan od njih krca ugljen u Genovi i zovu ga fašistom njegovi drugovi klasno svjesni. Basalisco, Bradamante, tende modre, poderane, pogrom vremena, stakleni ormar potpuno prazan, razbijen, s natpisom Foto Ideal; na ovim motivima kao apoteoza na izlazu u Corso Pulimentiuma kao mramor trajna patetična ploča „*Salvia Postuma Sergi de sua pecunia*“, apologija rimskom privatnom pravu, ako igdje na svijetu ovdje je na svome mjestu. Mentalitet čaršije je zapravo početka kozmopolitske prirode. Građanska klasa se zabunila kada je postala narodnom i ona se zaklela međunarodnim komplikacijama na svojoj vlastitoj pameti i interesima usprkos. Danas, gdje u zemljama nestaje privatne kontrole nad zlatom, građani postaju emigranti. Građani sele za zlatom, koje je „njihovo“, pomoću nasilja i ratova, građani nastoje kako bi se spasili iz svoje vlastite zbrke. A gdje su građani ostali iza gvozdene zavjese, tamo su emigranti u svojim vlastitim kućama, čekajući „bolje dane“, t. j. krv i potrese, a iz ove slike, kakvu nam prikazuje *Via Sergia*, nisu naučili, nažalost, ništa.¹¹

¹¹ Ibid. 29–35.